

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ОСМИ

ЕТНИЧЕСКИ ПРОЦЕСИ И ОСОБЕНОСТИ НА ЕЗИКОВО РАЗВИТИЕ НА ТАВРИЙСКИТЕ БЪЛГАРИ

В. В. Пейчев

За да започнем описание на езика на таврийските българи, трябва да отбележим особеностите на етническите процеси, протичащи в това общество, и свързаните с тях особености на развитие в езика. В съвременния свят протичат голямо количество свързани процеси, които оказват влияние в етническата сфера на човешкия живот. Към тях трябва да отнесем и процесите на глобализация и модернизация. Тази терминология през 60-те години на XX в. е въведена от теоретичите от Римския клуб – Е. Поело, Д. Медоуз. Тях смятаме за основатели на концепция за *глобализация*.

Глобализацията е разширяване на социалните връзки, които обединяват различни региони така, че местните събития се развиват под влияние на събития, които протичат много далече от тях. Глобализацията има два феномена. Най-напред, тя предвижда, че политическата, социалната дейност става обща за всички общества. Това означава, че се усилват взаимовръзките между държавите и обществата. Глобализацията се разделя на финансовоикономическа, технологическа, политическа, културна и идеологическа. Трябва да отбележим, че процесът на глобализация осъществява влияние не само на отделни държави, етнонационални единства или тяхната култура, а влияе на цели континенти и цивилизации.

Още един процес, който оказва голямо влияние на етническата сфера, е процесът на *модернизация*.

Модернизацията е процес от социални промени, с помощта на които по-малко развитите общества получават черти, които имат повече развитите общества.

Етнообединителните и етноразделителните процеси винаги имат голяма роля в съдбата на отделните етноси и на човечеството изобщо.

Етническите разделения или етнически деления (етническа деинтеграция) – е процес, по време на който от предишна етническа общност се отделя друга общност, или когато първата се разделя на две и повече части, всяка от които е самостоятелна.

Етнологите се определят три типа етноразединителни процеси: *етническа парцелация, етническа сепарация, етническа дисперсизация.*

Етнообединителните процеси се започнали малко по-късно от етноразделителните, но бързо са придобили доминиращ характер. Те се разделят на три групи: *етническа консолидация, етническа асимилация, етническа интеграция.* Би трябвало да се отбележим, че всички тези процеси са свързани помежду си.

Като отделна етническа група на територията на Украйна (в минало СССР) българското етническо малцинство също усеща някои от тези процеси.

Преселването в Русия съвпада по време, когато процесът на национално възраждане, развитие на вътрешния пазар е в самото си начало. Липсват училища с преподаване на български език. Можем да отбележим две големи етнографски области, сред населението със свои наименования: шопи, тракийци, македонци, полянци, добруджанци и т.н. В състава на някои от тях е имало и по-малки групи, които не съхраняват наименованията си. Във връзка с това етническото самосъзнание на българина е било йерархично. Той осъзнава себе си като българин и като представител на локално-регионална група. Тези особености на народната култура и националното самосъзнание донасят със себе си и преселниците в Русия. Както казахме по-горе, представителите на различни етнографски групи образуват самостоятелни села, които имат названия на селата, от които са се преселили. Селата на българите като правило, са големи. Населението се попълва в повечето случаи за сметка на вътрешноселски бракове. Създават се добри условия, за да се съхранят в пределите на тези села локалните особености на народната култура. Но след преселването в Таврия представителите на различни етнически групи се заселват в села с друга доминираща етническа група. Само в Таврия има (в повечето случаи, ако можем да кажем) съхранени особености на етнически групи по селата.

Както отбелязва Л. В. Марков, старите хора, които са анкетирани още през 1952 г., не са запомнили културни различия вътре в селото. Всяко заселване е станало като своеобразна етнокултурна микрогрупа, която няма аналогия в България.

През втората половина на XIX в. е протичала етнографска перегрупировка на част от преселващия се български етнос. Това е било

първото важно изменение в тяхното етнокултурно развитие. По този начин се променя и качеството на етническо самосъзнание на българите, като загубва своята йерархичност. Във всички ареали на разселението си българите осъзнават себе си само като българи. В резултат на това, че българите от различни ареални групи в Украйна и Молдова помежду си не контактуват, няма условия за тяхното съпоставяне един с друг в битова култура и съзнание. Антитезата “ние – те” работи само по отношение към другите етнически групи. Липсата на контакти между ареалните групи на българите осмислят, от една страна, сближаването на социалната структура и стопанство, а от друга страна съхранява добрите отношения с обкръжаващото население. Същата роля играе лошото развитие на професионална култура на българите и националноориентираните средства за масова информация и комуникация.

В края на XIX в. процесите на междуетническа интеграция стават най-главните в етническото развитие на българите. Те засягат някои форми на материална култура (жилище) по-консервативни – храна и празници, най-консервативни – семейните обичаи и обреди.

Към края на XX в. ситуацията силно се променя. Българите по-активно започват да се включват в социалния живот на своята етническа група. Осъзнаването на необходимостта от единен живот със своята група оказва влияние върху проявите на етническа идентификация. Ритуалът е основа в стила на живота на селската община, а народните празници и обичаи имат голяма роля в процеса на социализация.

С. З. Новаков и Е. Г. Беянина след провеждане на анкета сред българско население подават следното разположение по значимост на празниците: Великден, Коледа, Бабин ден, Лазаруване, Тодоровден, Трифон Зарезан, Мартеници, именни празници, св. св. Кирил и Методий, Троица.

В етническата самоидентификация първо място заема волята на самия човек, а не на патриархалната традиция. Част от респондентите предпочитат да определят своята етническа принадлежност в зависимост от приетия в семейството език. Този факт на съществуване на тип етническа самоидентификация доказва, че езикът е достъпен инструмент, за да осъществи акт на самоидентификация, и не зависи от критериите на възрастта. Идентификацията по език трябва да бъде разглеждана като феномен във връзка с проблема на лингвистическото възпроизводство и социокултурните фактори. Лингвистическото възпроизводство е необходимо условие за възпроизводство на етнокултурна идентичност. Сега тук имаме нови тенденции и механизми. Всеки етнически процес се реализира чрез

общуване, а следователно и чрез език. Езикът е универсален посредник на етническите процеси.

Естественят живот на всяка самобитна култура се състои в постоянно създаване на нови форми за изразяване на своя дух. Хомяков А.С. казва, че формите, които заимстват, не могат да изразяват духа на своята култура, и всякаква духовна личност от определен народ може да бъде изразена само във формите си. Адекватност на езиково изразяване на етническата култура е категория историческа. Затова оценката на етнолингвистическата природа на културата на този или друг народ трябва да излиза не само от фиксацията на езиковата форма на нейното изразяване, а и съобразяване с общия историческо-културен и етнически контекст.

За норми на развитие на културата е необходим общ запас на културни ценности, инвентар на култура, който трябва да транслира през следващите поколения традицията. Етническата култура разбираме като исторически изработен способ на дейност, разбирана така, че за всички явления на културата е характерна обща функция – средство на човешката дейност. Следователно, да бъдеш културен – означава, че можеш да използваш голямо количество от вещи и система от средства, благодарение на което протича колективна и индивидуална дейност.

Неповторимост – резултат на особена, характерна само на тази културна система на организация.

В процеса на развитие етническият образ на света може да се промени, но остават неизменни структурните елементи, които принадлежат към колективно безсъзнателното. Безсъзнателните комплекси се образуват в процес на адаптация на човешкия колектив (етнос) към обкръжаващата природно-социална среда и изпълняващи в етническа култура роля на основни механизми, отговарящи за психологическа адаптация на етноса към обкръжаващата среда. Система на етнически константи е и тази призма, през която човек осъзнава света.

Съхраняването на етническата и езиковата самобитност зависи в голяма степен и от количествения фактор, от числеността на носителите на етническо самосъзнание и език. Етносът малцинство, за да съхрани езиково самосъзнание, трябва да наброява над десетки хиляди души. Голямо значение има територията на компактно преживяване на етноса.

Компактен български етнос, освен на територията на България, имаме и на територията на Молдова и Украйна. Диалектите на българския език, които функционират в горепосочените държави, имат сложна историческа съдба и придобиват специфични особености. Тези особености са резултат както от вътрешноразвойни тенденции, така и от интерференцията (интер-

ференция – отклонения от нормите в езика, които се появяват в речта на билингви в резултат от факта, че те владеят повече от един език, т.е. резултат на езикови контакти) и екстралингвистични фактори.

Когато започва масовото преселване на българи в Русия – средата на XVIII век – народният говорим език вече е претърпял значителни фонетични и граматични промени. Завършен е преходът към аналитизъм, в резултат на което се е разпаднала падежната парадигма при имената, появила се е категорията определеност, обогатила се е темпоралната система при глагола, синтетичните форми за образуване на бъдеще време и степенуване на прилагателните имена и наречията са заменени с аналитични. Аналитичният език на българските преселници в Таврия е подложен на силна интерференция от синтетичния руски и украински език, но тъй като българското население живее на големи групи, компактно, то запазва своето етническо и диалектно единство. Тези българи не са случайно обединена маса емигранти от различни диалектни области, а отделни цялости със свой единен диалект. Именно по тази причина интерференцията засяга най-последователно лексикалния пласт, който изобилства с русизми. Един и същ предмет в различни села има различно наименование, но нито едно не съвпада с книжовното в съвременния български език.

Българските диалекти на територията на Украйна и Молдова функционират отделно от основния езиков регион и се развиват като отделна езикова система. В тях протичат междуезикови и иновационни процеси. Те разширяват границите за устни начини на общуване, компенсирайки в отделни случаи липсата на връзка с общонационален и литературен език на етническата територия. Заедно с това в границите на островните диалекти, които образуват компактен езиков масив, протича процес на изчезване на всякакви различия.

В украинската българистика има мнение, че тези български диалекти можем да смятаме за отделен език (Стоянов И. А.). Доказателство за това е фактът, че нито един съществуващ днес диалект не изпълнява толкова различни обществени функции като българските диалекти в Украйна. Това мнение е спорно и няма поддръжка сред българистите в България.

След преселването, по това време в Руска земя, българите установяват междуезикови връзки с автохтонното население (руснаци, украинци, молдовани).

Междуезиковите връзки, които се установяват сред българите и автохтонното население, можем да определим като *контактни*. Вайнрайх определя контактни междуезикови връзки като два или няколко езика, които

се намират в контакт, ако ги използва един човек. Тези междуезикови връзки са постоянни и естествени.

Заедно с тези връзки е започнал процесът на естествена асимилация на преселниците. Българите са били принудени да учат езика на автохтонното население. Въпреки че живеят компактно и общуват само на български, за да водят пълноценен обществен живот в новата държава, българите започнали да говорят на руски, украински, молдовски. В резултат на това се развива билингвизъм сред българското малцинство. И само поради това, че преселниците живеят компактно, те запазват българският език и българското самосъзнание.

Българите в Таврия са билингви, каквито са и всички бесарабски българи в Молдова и Украйна. Характерно е обаче, че двуезичието на българите не е българо-молдовско и българо-украинско, както би следвало да е, а само българо-руско. Не сме съгласни с изследователите, които смятат, че по-правилно е руско-българско, тъй като не сме забелязали по-честа употреба на руски език. В своята среда всички българи и младото, и старото поколение, говорят само на български.

Българо-руският билингвизъм се е наложил не поради трайното масово присъствие на руския етничен елемент, а по общественно-политически причини. Когато в начало на XIX в. българите се заселват в областта, тя е част от Русия. Имперска Русия е тази, която устройва, покровителства и управлява заселниците. Естествено е в онези условия официалният, държавният език да е руски. Но както отбелязахме, ако преди Октомврийската революция руската асимилация е била естествена, то след Октомврийската революция този процес е станал насилнически (закриване на училища, вестници, списания).

Билингвизмът на българите минава през различни етапи. В началния период на заселването си е естествено те да са монолингви. Всичко е зависело от етническата еднородност или нееднородност на населението, от връзките му в стопанската и политическата система на района.

Днес всички българи в Таврия са билингви. По тази причина в езика на таврийските българи влиза голямо количество руски и украински елементи. Интерференцията, резултат от българско-руски билингвизъм, придобива тотален за тези говори характер. Като говорим за интерференция, ние имаме предвид само процесите, които са настъпили в родния български език при използването на два езика – български – най-често в битова среда, а руски – при официално общуване.

Заедно с въвеждането на държавен език в Украйна, украински за таврийските българи, които са се ориентирали към знание на руски език, възникват допълнителни трудности в изучаването на нов език (украинския).

Всичко това влияе на етническата идентичност и традициите на местното българско население.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аганасов, П. Българите в Приазовието, София, 1998.
2. Баранник, Л. Някои особености на българо-руските междудиалектни контакти на територията на Одеска област в Украйна. – Българите в Северното Причерноморие: Изследвания и материали, 1997, т. 6, 414–427.
3. Березовенко, А.В. Лексичні інновації (на матеріалі болгарської мови 80-х років), Київ, 1998.
4. Биберов, Д. Бердянските българи. – сп. Отец Паисий, 1930, кн. 11, 159–162.
5. Бонов, Й. Таврийски българи. Кратка история на сънародниците ни от Приазовието, Враца, 1998.
6. Бромлей, Ю. Этнознаковые функции культуры, Москва, 1991.
7. Кондов, В. Към въпроса за чуждоезиковото влияние върху българските говори в Бесарабия. – Българите в Северно Причерноморие: Изследвания и материали, 1995, т. 4, 409–415.
8. Косек, Н. Лексикална интерференция в българските говори върху територията на Украинската ССР, сп. Език и литература, 1973, кн. 1, 67–72.
9. Стоянов, І. А. Болгарська мова в Україні. Проблема функціонування та розвитку лексики, Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук, Київ, 1995.
10. Этнические процессы в современном мире, Москва, 1987.
11. Языковые ситуации и взаимодействие языков, Киев, 1989.